

titeto, v (samo)zavest in (samo)podobo Slovencev in Slovenije, lahko naredi to identiteto in to (samo)-podobo bolj diferencirano, zato bolj odporno in hkrati bolj odprto pri srečanju z raznolikostjo evropskega in globaliziranega svetovnega prostora. Avtorji/avtorice zaključujejo z aktualno mislijo, da bolj argumentirana in tudi bolj diferencirana podoba protestantskega elementa v kompleksnosti slovenske identitete olajšuje promocijo Slovenije kot odprte družbe navzven in njeno uresničevanje navznoter.

August Lešnik

Jurij Perovšek, **Na poti v moderno: poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja**. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino 2005. 285 strani. (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones ; 1)

Inštitut za novejšo zgodovino je lansko leto začel izdajati dve knjižni zbirki Ekonomska knjižnica in Razpoznavanja, obe pod uredništvom dr. Žarka Lazareviča, z namenom, da v njih raziskovalci objavljajo svoje tematsko zaključene prispevke. Za prvi zvezek Razpoznavanj je dr. Jurij Perovšek pripravil 14 obravnjav iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja, torej iz tematike, kateri v okviru preučevanja politične zgodovine najnovjših obdobij posveča še posebno pozornost in iz katere je leta 1996 objavil svojo prvo monografijo Liberalizem in vprašanje slovenstva oziroma o nacionalni politiki liberalnega tabora v letih 1918-1929. Za objavo je izbral obravnave iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma po kriteriju, da z njimi opozori »na posamezne vidike v njegovem razvoju, ki zaslužijo, da jih ponovno poudarimo ali pa o njih posebej spregovorimo, če doslej še niso bili podrobneje obdelani« (10). Gre torej za vsebinsko in kronološko razširitev problematike, ki jo je obdelal v navedeni monografiji, posebej tudi glede posebnosti liberalizma v evropskem in slovenskem okviru, kar je rezultat znanstveno-raziskovalnega dela v okviru različnih inštitutovih projektov, njegove izsledke pa je že sproti objavjal v znanstvenih revijah ali posredoval z referati na simpozijih. Glede na tematiko je v knjigi posamezne obravnave smotno povezal v štiri problemske sklope.

Liberalni tabor se je moral tako kot konservativni in socialistični tabor opredeljevati do vseh aktualnih problemov od konca 18. stoletja dalje, zlasti do razvoja gospodarstva, nacionalnega in socialnega vprašanja, problematike demokracije in državne ureditve z vidika ustavnosti in parlamentarizma, področja umetnosti in znanosti ter temeljnih filozofskih, svetovnonazorskih in idejnih vprašanj, posebej do vloge Cerkve in vere v družbenem in političnem življenju, v 20. stoletju pa tudi do komunizma in fašizma. Pri tem se je liberalizem na številnih področjih teoretično in praktično uveljavil »kot zgodovinski ustvarjalec modernega«, od tod tudi naslov knjige. Glede liberalnih opredelitev do vseh navedenih problemov so ob enakih ali podobnih stališčih vidna tudi razhajanja med liberalizmom v Evropi in na Slovenskem, pogojena zlasti s posebnimi razmerami v posameznih okoljih.

Ta kažejo že štirje obravnave v prvem problemskem sklopu o odnosu liberalizma do socialnega vprašanja, ki je imel svoje različne posebnosti v zahodnoevropskih državah in na Slovenskem. Avtor se je osredotočil zlasti na prikaz Schulze-Delitzschevega združnega gospodarskega sistema v Nemčiji in na njegovo prilagoditev v slovenskem liberalnem združenstvu oziroma na problematiko socialnega liberalizma v evropski in slovenski politični misli in praksi do preloma 19. v 20. stoletje. Za slovensko liberalno združeno gibanje je Perovšek poudaril, da je sicer pomenilo »enega od redkih sočasnih vplivov evropskega liberalizma na slovenski narodnopolitični in gospodarski razvoj«, toda »ni imelo socialnoreformne vsebine« (244). Z liberalnimi zadrugami po Schulzejevih načelih so bili v Sloveniji ustvarjeni zlasti gnotni pogoji za kulturnopolitično emancipacijo ter za rast slovenskega narodnega gospodarstva in kapitala. Slovenski liberalizem za razliko od evropskega ni posvečal posebne pozornosti socialnemu vprašanju in programskemu udejanjanju idej socialnega liberalizma.

V drugem problemskem sklopu Perovšek obravnava odnos slovenskega liberalizma do katolicizma, za katerega je poudaril, da se je usklajenost med njim in evropskim liberalizmom »na političnem in idejnem področju pokazala v kritičnem vrednotenju vloge in položaja Cerkve v družbi« (246). Nanj je pomembno vplivalo dejstvo, da je imel v primerjavi z dobro organiziranim in zelo aktivnim katoliškim taborom slovenski liberalizem podrejeno vlogo na političnem in socialnem področju, prevlado pa le v gospodarstvu. Idejne, družbene in politične nazore slovenskega liberalizma konec 19. in v prvi polovici

20. stoletja ponazarjajo stališča dveh liberalnih prvakov Ivana Tavčarja in Ivana Hribarja ter prikaza odnosa liberalnega tabora do ljubljanskega knezoškofa Antona Bonaventura Jegliča in do krščansko-socialnega ideologa Janeza Evangelista Kreka. V to problematiko delno posega tudi predstavitev polemike med Alešem Ušeničnikom in Mihajlom Rostoharjem o veri, narodnosti in etiki iz let neposredno pred prvo svetovno vojno. Primerjava stališč obeh liberalnih voditeljev kaže, da so bila tudi v odnosu do navedene problematike med liberalci določena razhajanja, avtor pa je posebej poudaril, da sta imela pritisk političnega katolicizma in »neizgrajeni programska politični koncept in ekskluzivistična svobodomiselna naravnost« slovenskega liberalizma za posledico, da ta ni »prevzel vlogo suverena demokratičnega korektiva« in da se je obsodil »na nerazsodno zavračanje vsega, kar je imelo katoliški predznak« (246). Ivan Hribar je podobno negativno ocenil tudi fašizem in komunizem, sicer pa je bilo za liberalni tabor značilno, da se je ob protikatoliškem stališču po prvi svetovni vojni usmeril tudi izrazito protikomunistično.

V tretjem sklopu z naslovom Med narodom, politiko in državo je Perovšek poglobil in dopolnil zlasti izsledke iz omenjene monografije, z razpravo o Jugoslovanski nacionalni stranki in vprašanju slovenske banovine 1939-1941 pa je podrobno prikazal tudi njen odnos do rešitve enega temeljnih državnopravnih vprašanj konec tridesetih let. V tem problemskem sklopu je posebej pomembna primerjava odnosa nemškega liberalizma do vprašanja naroda in državne ureditve s stališči Jugoslovanske demokratske stranke in Samostojne demokratske stranke do teh dveh temeljnih problemov v dvajsetih letih. Perovšek je ob enakih pogledih na unitarnocentralistično ureditev države posebej opozoril na veliko razliko, kajti nemški liberalizem je svojo opredelitev do državne ureditve utemeljil na zgodovinsko izoblikovani narodni skupnosti brez pruske hegemonije, slovenski liberalizem pa je »obšel nacionalni problem« s poudarkom »izničiti slovensko narodno individualnost v korist namišljenega jugoslovanskega naroda, obenem pa je podprl velikosrbski hegemonizem« (246). S tem so se liberalne politične sile onemogočile pri veliki večini Slovencev, ki je videla možnosti za svoj razvoj in napredek v utrjevanju narodne samobitnosti in avtonomistično-federalističnem položaju Slovenije v prvi Jugoslaviji.

V četrtem sklopu je Perovšek osvetlil dve prelomnici v strankarskem in mednarodnopolitičnem razvoju slovenskega liberalizma, in sicer ustanovitev Jugoslovanske demokratske stranke leta 1918 in odnos Jugoslovanske nacionalne stranke do vojne v letih 1939–1941. Oblikovanje JDS je pomenilo strnitev dotedanjih liberalnih strank v enotno »organizacijo vsega naprednega jugoslovanstva« s sodobnim programom, prilagojenim razmeram ob koncu prve svetovne vojne, s katerim so se tudi na Slovenskem uveljavile ideje socialnega liberalizma, toda le za kratek čas. Začetek druge svetovne vojne pa je zahteval tudi opredelitev slovenskih liberalcev do njenega značaja in poteka. Poudarjali so njen totalitarni značaj ter spopad ideologij demokracije, fašizma in komunizma v njej, pri čemer so imeli veliko vlogo tudi velikodržavni interesi, glede usode jugoslovanske države pa so se opredelili za njeno obrambo z vsemi sredstvi. S patriotsko opredelitvijo so se slovenski liberalci ogradili od prevladujoče politike t. i. prilagajanja evropskih liberalnih političnih strank v soočanju z grozečo nevarnostjo fašizma in nacizma.

Jurij Perovšek je s smotrnim izborom in predelavo že objavljenih obravnav (pri tem je upošteval tudi vsa najnovejša zgodovinska spoznanja, ki se navezujejo na obravnavano problematiko) ter njihovo povežavo v programske sklope s svojim novim delom osvetlil vse poglobljene vidike idejnega in organizacijskega razvoja ter dejavnosti slovenskega liberalizma, ki so postopoma spodkopavali njegovo moč, da »je vedno bolj bledele kot dejavnik slovenskega družbenega in političnega življenja. Ob koncu prve Jugoslavije se je politično izčrpan ter narodno in socialno izkoreninjen razcepil na množico različnih strank in skupin« (246-247), ki so se ob skupnem izvoru ločile z različnimi stališči do vseh temeljnih problemov tedanje dobe na Slovenskem. Značilnosti slovenskega liberalizma ter njegova strinjanja in odstopanja od idej in delovanja zahodnoevropskih liberalnih političnih strank je avtor posebej poudaril v tehtnem povzetku. Za evropski okvir je bilo posebej pomembno Perovškovo raziskovalno delo v znanstvenih inštitutih v Mainzu in Bonnu.

V predgovoru je Perovšek naštel vsa relevantna zgodovinska in političnofilozofska dela, v katerih so obdelani posamezni idejni, organizacijski in akcijski vidiki liberalizma na Slovenskem, in katerim se pridružujejo izsledki v njegovi knjigi. Zanj je navedel tudi domače in tuje neobjavljene in objavljene arhivsko gradivo, uradne publikacije, časnike in revije ter literaturo, na katero se je oprl pri svojem pisanju. Ob sklepu naj poudarimo, da je najnovejše Perovškovo delo nov dragocen prispevek k

slovenski politični zgodovini 19. in 20. stoletja, posebej k osvetlitvi slovenskega liberalizma kot enega od treh tradicionalnih idejnopolitičnih taborov na Slovenskem.

Miroslav Stiplovšek

Milko Mikola, **Zgodovina celjske industrije**. Celje : Zgodovinski arhiv, 2004. 279 strani.

V odmaknjenosti od prevladujoče pozornosti zgodovinarske srenje je bila že pred časom v Celju predstavljena zanimiva knjiga. Zanimivost knjige pa ne izvira iz nekega »mainstream« toka, temveč iz njene ožje vsebinske usmerjenosti. V ospredje postavlja problematiko gospodarske zgodovine. In to celjsko industrializacijo, kot osrednji proces, ki je temeljito predrugačil gospodarsko in socialno podobo Celja v zadnjih dveh stoletjih. Ta tematika avtorju ni tuja, saj je že podpisal nekaj knjig iz tega obširnega raziskovalnega področja. Tokrat je bil avtorjev zamah znatno širši in to upravičeno, saj le obravnave na dolgi rok, tudi na lokalni ravni, najbolj celovito izrišejo dinamiko in obliko sprememb, ki se je kazala v postopnem prehajanju proti gospodarstvu industrijskega značaja.

Knjiga je po svoji strukturi in pristopu enostavna, kombinira kronološko-pregledni in deloma problemski pristop. V končnem to pomeni, da je tudi nazorno pregledna. V dobro avtorja je nedvomno šteti tudi dejstvo, da se je ob običajni razpetosti zgodovinarjev med obravnavo kolektivitet na ravni procesnosti in individualnosti gospodarskih subjektov, v konkretnem primeru to pomeni obravnavo na ravni posameznih podjetij, odločil, da bolj izpostavi industrijske panoge oziroma posamezne podjetniške usode.

Rezultat te namere je razdelitev obsežnega, za zgodovinopisno obdelavo pa nedvomno zahtevnega, historičnega procesa na tri časovna obdobja, ki so znotraj sebe smotno in nedvoumno definirana glede na povezovalne družbeno-politične in socialne okoliščine. Prvo poglavje zajema obdobje do druge svetovne vojne. Kot intermezzo mu sledi dogajanje med drugo svetovno vojno, da bi avtor knjigo učinkovito zaključil s povojnim obdobjem do začetka devetdesetih let preteklega stoletja, do opustitve socializma in hkrati tudi Jugoslavije. Uporabljena periodizacija torej sledi uveljavljeni historiografski koordinatni shemi.

Prvo in zadnje poglavje sta strukturirani po enakem dvodelnem vzorcu. Avtor najprej predstavi splošne značilnosti celjske industrije in nato preide na oris posameznih podjetij znotraj panožno zaokroženih skupin. Na ta način je avtor dobil priložnost, da izpostavi lokalne celjske značilnosti na obzorju širših družbenih in ekonomskih ozadij, ki so determinirala tudi dinamiko in vsebino industrializacije na Celjskem. Od tega vzorca je avtor odstopil v obravnavi časa med drugo svetovno vojno. Razumljivo, saj je vsesplošnemu vsiljevanju nemške podobe javnega življenja neizogibno sledilo tudi ponemčenje posameznih gospodarskih podjetij. In na tej ravni se dogajanje bistveno razlikuje od predvojnega ali povojnega obdobja.

Temeljna celjska specifika, ki obvladuje čas do druge svetovne vojne je slovensko in nemško rivalstvo za prevlado v mestu. Gospodarska sfera v tem političnem prerivanju ni mogla ostati in tudi ni ostala nedotaknjena. Politični konflikt je zaznamoval tudi proces celjske industrializacije, zlasti v času do prve svetovne vojne. Nacionalizem je bil dodatna spodbuda marsikateremu podjetniškemu podvigu, a tudi neuspehu, na slovenski ali nemški strani. Tako lahko, sočasno kot v politiki ali na bančnem področju, tudi na terenu industrijskega dela opazujemo oblikovanje dveh na nacionalni ločnici utemeljenih gospodarskih skupnosti. Res pa je tudi, in to velja močno poudariti, da ta ločnica ni bila neprehodna. V interesu dobička posameznikov jo je bilo mnogo lažje prestopiti oziroma preseči kot pa v kontekstu političnih ali socialnih relacij, kar avtor tudi ilustrira.

Obravnava celjskih razmer izpostavlja tudi drugo pomembno značilnost. Avtor namreč ugotavlja, da je med celjskimi podjetniki zaslediti daleč največ trgovcev. Hkrati to dejstvo postavlja v širši interpretativni okvir akumulacije kapitala. Za uspešen zagon industrijskega podjetja je poleg ideje, ki je temeljno izhodišče, in še marsikatero druge osebnostne in pridobljene lastnosti, potrebno v prvi vrsti imeti predvsem zadostni kapital. In obrtniške in rokodelske spretnosti – daleč od tega, da bi bile odveč ali celo ovira – niso bile odločilni pogoj. In rezultat? Sorazmerno manj podjetij, ki bi po organski poti prešla pot od obrtniških delavnic do industrijskih hal. Če pa so že krenila po tej poti, je bilo potovanje praviloma dolgo.